

PÁPAI PÁRIZ A SÁRGASÁGRÓL

Páriz Pápai Ferenc (1649–1716) erdélyi tudós és orvos. Apja II. Rákóczi György erdélyi fejedelem udvari lelkésze volt, ő maga pedig Marosvásárhelyen, Nagyenyeden, majd Lipcsében, Heidelbergben, Bázelen és egyéb német nyelvű egyetemeken végezte tanulmányait. 1664-ben, Bázelen avatták orvosdoktorrá, ahol állást is ajánlottak neki, ám ő inkább hazatért. 1675-ben Bihar vármegye főorvosa lett. Hamarosan a fejedelmi udvarban kapott munkát, 1680-tól pedig Enyeden a görög nyelv és a filozófia professzorává is kinevezték: mindkét hivatalát élete végéig ellátta. Apafi Mihály fejedelem udvari orvosaként megcsínylette az erdélyi politikai változásokat, többször is menekülnie kellett. Kétszer nősült, hasonló nevű fia is sikeres orvosként működött. Számos vallási műve, versezete és fordítása jelent meg életében, két legfontosabb könyve azonban a ma is remekül használható és évszázadokon át többször is kiadott latin–magyar szótára, illetve a *Pax corporis* volt. Utóbbi 1690-ben, Kolozsvárt jelent meg először.

A *Pax corporis* valójában egy négy részből (*A lélek békéje, A sír békéje, A kereszt békéje, A test békéje*) álló könyvsorozat egyik köteteként született, ám tartalmilag önálló munka, amely az első magyar nyelven kinyomtatott teljes orvostannak tekinthető. Mivel a mű célja bevallottan az ismeretterjesztés volt, nem várható el tőle túlságosan magas tudományos színvonal vagy eredetiség. A *Pax corporis* olyan becsületes, gyakorlati célú, tiszta és érthető magyar nyelven írt orvosi tanácsadó, amely elsősorban azoknak a magyarul olvasó, közrendű, ám a babonákban nem bízó betegeknek hajtott hasznót, akik nem engedhették meg maguknak azt, hogy orvoshoz forduljanak, így önmaguk gyógyítására kényszerültek. Pápai könyve nyelvi és tartalmi okokból is fontos forrása a magyar orvostörténetnek, hiszen hű képet ad a kor erdélyi és magyarországi gyógyító gyakorlatáról, illetve alapvető orvosi ismereteiről. A sárgaságról adott kórtani leírása pedig kifejezetten plasztikus, pontos.

II. RÉSZ. A sárgaságról¹

FÉSZKEI, OKAI: A májnak megdugulása szerzi a többi között a sárgaságot is, mert az megdugulván, megdagad, és a rajta lévő ephólyag nyomul, szorul, és bédugódik is néha; és holott ez hólyagból a belekre kellene az epének lassan-lassan folydogálni, hogy a belek meg ne rekedjenek, hanem ez az epe a benne való emésztetet kimenni segítse; megszorulván azért az hólyag szája, a bélekre nem mehet az epe, hanem felfelé a májra, onnan az erekre, s azokon pedig az egész testre kihat, és sárgaságot hoz, mely a szemén tetszik hama-

¹ PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Pax corporis, az az: Az emberi testnek belső nyavalyáinak okairól [...]*, Kolosváratt, Némethy Mihály, 1690, 200–202.

rőbb meg, mivel ott nincsen annyira hús, hanem csak hártyán oszolnak el apró erek; és ez az oka, hogy ott mutatja ki hamarabb magát. Néha pedig az epehólyagnak ilyen megdugulása nélkül is megesik a sárgaság a testben az igen elbővült bilistől² vagy epesártól.

JELEI: Az epehólyag rekedésének pedig jelei ezek: A beleknek emésztése fejér; szorulva az has; a vizelet veressárga, mint a sáfrány, megfesti sárgán a ruhát, amelyhez ér; azonban semmi hideglelési forróság nincsen a testben.

Ha a bilisnek bőségétől vagyon pedig; a vizelet sárga, forró a test; és megesik az hosszas hideglelés után is néha. Valamint pedig a sárga szín, úgy a fekete és zöld szín is elfogja néha a testet, a fekete és hagymalévhez hasonló, vagy ugyan grispan³ színű sárnak a testben elbővülésétől.

ORVOSSÁGAI: E nyavalya gyógyításában, mint egyebekben is, kiváltképpen a nyavalya okának fogyatására kell vigyázni. Jó itt is feljebb való részben discsért purgációkkal⁴ való élés, mivel e nyavalya is onnan függ; azért minden ott leírt orvosságok itt is illendők, kiváltképpen a rhabarbarum.

Jó igen a tyúkmony⁵-pirosító gyökérrel (Rubea), vérehullófű gyökérrel (Chelidonia) főtt vízzel való élés, melybe egy kevés bárányürmöt, földepét (Centaurea), fahéjat és sáfrányt vethetni.

Majd mindenekfelett hathatósab a tavasszal szedett lúdfiak ganéja megaszalva, törve: töltsenek bort reá, álljon rajta, s az hígatját leszűrve, aprónként igya éhomra. Vagy: Csak úgy magában a porban vévén egy susták nyomót, add be innya egy kevés fejer borban, négy nap egymásután éhomra, épen meggyógyítja: az íziért fahéjat és nádmézet tehet közibe. Jó a tyúk ganéja fejeri is, két poltura nyomót vagy többet éhomra hasonló formán bévévén.

Mikor vizellik, vizeljék a még párálló meleg lóganéjára, hogy a párája hassa meg, sokat téssen.

A fejer peszercefű kifacsart levét (Marrubium album) két annyi nádmézzel főzd össze, tajtékát elhányván tisztítsd meg. Egy-egy kalánnal reggel-reggel igyék meg belőle a sárgaságban lévő ember.

Vagy így: Törd meg a csalángyökeret, főzd meg erősen borban, azután megszűrve és jól kifacsarván, vess sáfrányt belé, s minden reggel igyék meg egy-egy jó italt belőle.

Vagy így: Fejer peszercefüvet, vérehullófű-gyökeret, lavendulát, apró bojtort, citromhéját jól összevegdalván, azután egy kevés sáfrányt és gyömbért közibe tévén, s egy kevés rhabarbarumot is (ha vagyon), rakják zacskóba, azt tegyék egy fejer borral teli fedeles edénybe, s azt igya.

² Bilis: epe, latinul (a klasszikus nedvkórtan egyik testalkotó nedvéről van szó!)

³ Grispan: Grünspan – rézacetát, rézrozsa, 'zöldes színű'.

⁴ Purgáció: tisztítás. Történhet érvágással, hashajtással, klistérral, köpölyel, pióccával, veritékeztetéssel egyaránt.

⁵ Tyúkmony: tyúktojás.

⁶ A mazzola helyesen valóban malosa lenne, mivel a malvasia szóból ered, vagyis mi mondjuk rosszul.

Az epernek levelét, gyökerét, malozsaszőlővel⁶ együtt főzd meg forrásvízben erősen, s azt igya rendszerént szomjúságtól.

Vagy: Csengőkóróval és eperjgyökérrel főtt vizet igyék. Vérehullófüvet, csengőfüvet rakjon a sarujába, s járjon rajta; annál jobb, ha kebelét, süvegét is megrakja véle.

Jó ez is igen parasztorvosságban: A meleg lóganéjnak levét facsard ki, töltsed kecsketej közé, ízt igyad melegen éhomra vagy három napon: nádmézet, sáfrányt vethetsz belé az íziért.

Mosdjék arcul borban vagy babvirág-vízben. Ismét: Csináljon feredőt, vízben megfőzvéen szappanozó füvet (Saponaria) mályvát, gyenge gyökeret levestől, bablisztet is főzhetni belé.

Árpa és babliszttal töltsenek meg egy zacskót, s azzal dörgöljék a testét a feredőben.

